

door een beroep te doen op deskundigheid en continuïteit (tegenover de tijdelijkheid van het politieke personeel). Het brede tijdspectief laat toe bepaalde evoluties in de verf te zetten, zowel wat opvattingen als bestuurlijke organisatie betreft. Daar staat tegenover dat er geen volledig profiel geschetst wordt van deze belangrijke actoren (de directeurs worden slechts kort getypeerd) en dat er weinig wordt ingegaan op de (macht)relaties tussen ambtenaren en de politieke sfeer. In elk geval maakt Stefan Couperus duidelijk dat visies en conflicten het politieke personeel en de administratie verdeelden. In het laatste hoofdstuk gaat de auteur dieper in op deze ‘multipolariteit’ aan de hand van een aantal specifieke gevalstudies. Daarbij onderstreept hij het belang van de informele dimensie van het stadsbestuur, aan de hand van onderzoek naar ‘schaduwparlementen’ en de betrokkenheid van ‘alle marktspelers’ wat betreft bepaalde beleidsdomeinen. Tegelijk wordt de aanwending van macht en invloed door de betrokken personen, verenigingen en instellingen echter niet verder uitgediept. Die machtsrelaties zijn nochtans wezenlijk, net omdat de auteur tot de conclusie komt dat de bestuurlijke praktijk in Amsterdam de greep van verkozen politici op de ‘stedelijke machinerie’ (p. 264) illustreert.

Kort samengevat: deze goed gedocumenteerde studie werpt een interessant licht op een aantal essentiële en soms bijzonder actuele kwesties over het politieke systeem en het stadsbestuur. De aandacht voor de informele en ideologisch-normatieve componenten van deze problematiek enerzijds en de koppeling tussen lokale praktijk en transnationale ideeëngeschiedenis anderzijds zorgt voor een verfrissende benadering, die hopelijk stimulansen zal geven tot meer, al dan niet comparatief, onderzoek.

Joost Vaesen

Vrije Universiteit Brussel

Wiebe Arts, *‘Het getij is verlopen, men verzet de bakens’. De verandering van de politieke cultuur in de gemeenteraden van Assen, Odoorn en Hoogeveen, 1910-1925*
Drentse Historische Reeks 14 (Assen: Van Gorcum, 2008) 152 p.
ISBN 978-90-232-4410-3.

De laatste decennia heeft het concept ‘politieke cultuur’ een sterke opgang gemaakt in de geschiedschrijving. Meestal bestuderen historici de vormelijke aspecten van het politieke gebeuren op het nationale niveau. Wiebe Arts concentreert zich echter op de lokale politiek. In zijn afstudeerscriptie onderzoekt hij de invloed van de democratisering van het kiesrecht op de politieke cultuur in de gemeenteraden van Assen, Odoorn en Hoogeveen. De invoering van het algemeen stemrecht voor mannen (1917) en vrouwen (1919) betekende een toename in aantal kiezers, vanaf dan afkomstig uit alle lagen van de Nederlandse bevolking. Samen met de toepassing van de evenredige vertegenwoordiging leidde deze verbreding van het electoraat tot de doorbraak van de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij en de versteviging van de positie van de Assense en Odoornse confessionelen in de gemeenteraden, ten koste van de liberalen. De auteur onderzoekt welke invloed deze veranderende samenstellingen van de raden hadden op de stijl van overleg, de omgangsvormen tussen de raadsleden en de politisering van de gemeenteraden.

Het boek valt in twee chronologische delen uiteen, met de eerste keshervorming als cesuur. Beide delen hebben dezelfde overzichtelijke structuur. Eerst schetst de

auteur de sociaaleconomische en demografische achtergrond van de provincie Drenthe, van de drie gemeenten en, waar nodig, van het land. Vervolgens gaat hij in op het uitzicht van het electoraat, de samenstelling van de gemeenteraden en de onderwerpen die aanleiding gaven tot debat in de raden, om uiteindelijk stil te staan bij de manier waarop de raadsleden, burgemeesters en wethouders politiek handelden en spraken.

In de eerste jaren van de onderzochte periode stelden de vaak liberale of, in Hoo-geveen confessionele gemeenteraadsleden het algemeen belang van de gemeente voorop. De debatten in de raad verliepen dan ook rustig. In Assen, de provinciehoofdstad, deden de eerste verschuivingen zich al voor de hervorming van het kiesrecht voor. In 1917 telde de raad vier sociaaldemocratische leden die opkwamen voor de belangen van hun specifieke achterban. De politisering van de raad was ingezet met heftige discussies tot gevolg. Deze tendens versterkte zich na 1918. De gemeenteraad van de plattelandsgemeente Odoorn telde voor de democratisering van het kiesrecht slechts een sociaaldemocraat die zich aanpaste aan het louter vormelijke overleg. Politisering trad er pas op na 1918 wanneer zowel de sociaaldemocratische als de confessionele partijen meer zetels innamen. De concrete problemen die voortsporen uit de economische crisis, maakten echter dat de raadsleden het algemeen belang van de gemeente voorop bleven stellen. De debatten verliepen nog steeds ordentelijk. De gemeenteraad van Hoo-geveen werd voor de hele onderzochte periode gekenmerkt door een confessionele dominantie. De enkele sociaaldemocratische leden die tot de raad toetraden na 1917, pasten zich aan de gangbare normen aan. Partijpolitiek en hoogoplopende discussies werden buiten de raad gehouden en een diepgaande verandering in politieke cultuur deed zich niet voor.

Wiebe Arts schetst een complex verhaal waarin hij terecht de verschillen tussen de drie gemeenten benadrukt. Doordat hij oog heeft voor sociaaleconomische aspecten plaatst hij de politieke cultuur van de gemeenteraden in de bredere samenleving. Toch mocht de sociaaleconomische en demografische duiding waarmee het boek start beknopter. De analyse van de debatcultuur kon dan weer diepgaander. Wat de auteur juist onder 'de politieke cultuur van een gemeenteraad' verstaat, blijft daarenboven enigszins vaag. Uit het verloop van het boek wordt wel duidelijk dat Arts hier doelt op de soorten onderwerpen die worden besproken, de stijl van debatteren, de omgangsvormen, de politisering van de gemeenteraden en de aan- of afwezigheid van partijpolitiek, maar hij vermeldt dit nergens expliciet. Hij kadert zijn invulling van politieke cultuur evenmin in de (inter)nationale historiografie in.

Arts doet voornamelijk beroep op de lokale geschiedschrijving. Referenties naar internationale werken ontbreken en pas in het besluit duiken twee nationale studies op betreffende veranderende politieke cultuur. Nochtans is relevante secundaire literatuur over een nationaal niveau wel voor handen. Zo is voor Nederland al onderzocht hoe de hervormingen van het kiesrecht mede hebben geleid tot een evolutie in de idee van wat een parlement was: van een vergadering van verstandige mannen die het algemeen belang van de natie nastreefden, tot een afspiegeling van het werkelijke land, waar partijleden elk hun specifieke achterban vertegenwoordigden. Het negentiende-eeuwse model waar personen die beleefd debatteerden centraal stonden, maakte plaats voor een parlement gedomineerd door sterke partijen en hoogoplopende discussies. Hoewel de auteur in zijn besluit terecht stelt dat vergelijkingen tussen dit nationale niveau en het lokale gewaagd zijn, was een dialoog met deze geschiedschrijving zijn studie ten goede gekomen. Het had zowel zijn analyse als zijn invulling van politieke cultuur kunnen aanscherpen. Daarenboven had een dergelijke dialoog toegelaten de

gelijkenissen en vooral de verschillen tussen het nationale en lokale niveau bloot te leggen. Zo kon de specificiteit van politieke processen op het lokale niveau, dat vaak onderbelicht blijft in de politiek culturele historiografie, worden geduid.

Carolien Van Loon
Universiteit Antwerpen

Dick de Winter, *Ab Menist. Revolutionair-socialistisch vakbondsleider, politicus en verzetsstrijder* (Amsterdam: Eburon, 2010) 244 p. ISBN 9789059723597.

In mei 1940 moest Ab Menist (1896-1942) direct onderduiken. In het zojuist gebombardeerde Rotterdam was hij een lokale bekendheid. Hij was er voorman van de radicale vakbeweging, leider van de Revolutionair Socialistische Arbeiderspartij (RSAP), raadslid en voorzitter van de Algemene Werklozenbond. Hij had alles bij elkaar meer dan twintig jaar ervaring in de politiek. Hij bleef zijn idealen trouw en stortte zich meteen op het illegale werk. Hij zou de oorlog niet overleven.

De historicus Dick de Winter heeft een boek geschreven over deze weinig bekende revolutionair uit het interbellum. Hij kon daarvoor gebruik maken van een bijzondere bron: interviews met mensen die Menist nog gekend hebben en nu grotendeels overleden zijn. Door deze bron komen we veel te weten over Menists karakter, zijn familieleven en zijn sociale contacten. Het boek overstijgt daardoor het genre van de politieke biografie, waarin een levensbeschrijving vaak neerkomt op een opsomming van partijconflicten en scheuringen.

Hoewel Menist zou uitgroeien tot een zeer ervaren politicus, waren zijn eerste stappen in de politiek wat onhandig. In 1917 had hij er al een jaar dienstplicht opzitten, toen hij toch besloot om dienst te weigeren. Hiervoor kreeg hij tien maanden gevangenisstraf – als hij zijn dienst had uitgezeten was hij al na twee maanden klaar geweest. De celstraf bleek echter erg mee te vallen. Fort Spijkerboor, waar hij werd ondergebracht, bleek zo lek als een mandje. En daardoor kon hij ‘ongezien’ ontsnappen wanneer hij als spreker op moest treden op bijeenkomsten van radicale Jongeren Geheelonthouders Bond (JGOB). Het enige waar hij op moest letten, was dat hij ongezien zijn cel in- en uitglipte, gemist werd hij niet. Een van deze JGOB-bijeenkomsten had grote invloed op zijn latere leven; hij leerde er zijn toekomstige vrouw kennen. Het zijn dit soort anekdotes die De Winters boek bijzonder maken.

Menist werd in 1896 in Amsterdam geboren in een orthodox Joods gezin. Hij behoorde tot de generatie die tijdens de Eerste Wereldoorlog radicaliseerde. Hij brak met zijn gezin, trouwde met een niet-Joodse vrouw, verhuisde naar ‘rivaalstad’ Rotterdam en werd daar een belangrijke arbeidersleider. De Winter volgt zijn stappen nauwgezet en besteedt onder andere aandacht aan de moeizame jaren twintig. De scheidslijnen tussen de verschillende linkse stromingen waren aanvankelijk zeer vaag. Zo was Menist betrokken bij heftige debatten in de JGOB, de Praktische Idealisten Organisatie en tal van andere lang vergeten clubs, voordat hij uiteindelijk betaald bestuurder werd van de radicale, ‘anarchistische’ vakcentrale Nationaal Arbeids-Secretariaat (NAS). Tegelijkertijd bleef hij een actief lid was van de communistische partij, dat kon toen nog.

Pas aan het einde van de jaren twintig dreven de verschillende politieke stromingen definitief uit elkaar; binnen de communistische partij was geen ruimte meer voor